

ŠKOLA, UČENJE I UČIVO U DAMJANOVIĆEVIM ZNANSTVENIM PRINOSIMA

Vlado Pandžić

U ovome preglednom tekstu pozornost je usmjerena na znanstvene radove akademika Stjepana Damjanovića u kojima se uzgredice ili čak izravno bavi školom, obrazovanjem, odgojem, učenjem, učivom (učevnim tekstovima, lingvometodičkim predlošcima), čitankama i drugim udžbenicima. Sustavno promiče svrhu učenja staroslavenskoga ili općeslavenskoga književnog jezika, posebice hrvatskostaroslavenskoga. U skladu s tim bi svaki školovani Hrvat trebao barem djelomice upoznati najvažnije staroslavenske spise te steći osnovne spoznaje o ćirilometodskom naslijeđu u hrvatskome srednjem vijeku, tj. o hrvatskome glagoljaštvu, “pismohrani u kamenu”, “glagoljici na oltaru”, “glagoljici izvan liturgije”, “glagoljašima u Gutenbergovoj galaksiji” te hrvatskoj ćirilici i latinici. Suvremenoj nastavi hrvatskoga jezika dobro će doći povijesna iskustva u učenju staroslavenskoga, hrvatskostaroslavenskoga te hrvatskoga jezika.

Ključne riječi: Stjepan Damjanović, škola, odgoj, obrazovanje, učenje, udžbenici.

I.

Godine 1984. objavio je profesor Stjepan Damjanović svoju prvu knjigu *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*.¹ U *Uvodnim napomenama* pozorno izdvaja i određuje najizazovnije istraživačke probleme, a zatim postupno i

¹ Damjanović, 1984.

iznijansirano predstavlja istraživačke planove. Tri poglavlja ima ta knjiga:

1. *Polazišta (Povijest /književnoga/ jezika, Norma, Jezik hrvatske knjige u 15. stoljeću, Općeslavenski književni jezik, Hrvatska varijanta općeslavenskoga književnog jezika i Interferiranje);*

2. *Čakavsko-staroslavensko interferiranje (Napomena o grafiji, Samoglasnici, Suglasnici, Imenice, Pridjevi i zamjenice i Glagoli);*

3. *Kajkavsko naslojavanje (Rezultati u dosadašnjem proučavanju kajkavskih elemenata u hrvatskoglagojskim tekstovima 15. stoljeća, Kajkavizmi na fonetsko-fonološkoj razini, Kajkavizmi na morfološkoj i sintaktičkoj razini i Kajkavizmi na leksičkoj razini).*

U cijeloj knjizi autor sustavno pronalazi, izdvaja i obrazlaže jezikoslovne činjenice, odlučno pronalazi nedvojbene dokaze, usustavljuje ih i stvara neprijeporne zaključke. Sintetizira dosadašnja istraživanja, vrlo oprezno osvjetljuje istraživačke dvojbe, razgovijetno otkriva nedostatnosti znanstvenih istraživanja, pa usmjeruje pozornost na mogućnosti traženja novih podataka o učenju jezika. Pokazuje umijeće selekcioniranja navoda, razredu preuzetih tvrdnji iz apostrofiranih izvora, a sve to pridonosi čvrstini, jasnoći i izvornosti dojmljivih zaključaka. Jezik hrvatskih glagoljaša nerijetko obrazlaže i pretpostavkama o njihovu gotovo nepoznatome školovanju i učenju jezika, zato što nema dovoljno neprijepornih podataka o hrvatskim pisarskim školama: “Iz hrvatskoga srednjeg vijeka nisu nam poznati nikakvi jezični priručnici, čak ni rasprave. Nisu nam poznati podaci ni o kakvim pisarskim školama, kao što su one u nekih drugih slavenskih naroda.”²

Međutim, neprekidno svjedočeći da neće olako prihvatiti neki nesigurni podatak kao objektivnu činjenicu, ponudio je pretpostavke u okolnostima nedostatnosti znanstvenih rezultata, potkrijepio navodima iz Hercigonjinina znamenitoga djela *Srednjovjekovna književnost*,³ pa zatim bez zanosa pokrenuo traganje za novim podatcima o učenju jezika, opismenjavanju, odgoju i obrazovanju mladih glagoljaša:

U brojnim samostanima postojale su skupine ljudi koji su se bavili pisanjem. Najmanje je što smijemo pretpostaviti da su o takvim problemima razgovarali i da su svoja iskustva prenosili s koljena na koljeno, odnosno da je to prenošeno iskustvo sadržavalo i općeprihvaćene osobitosti realiziranja jezičnoga sustava. To se, dakle, prije svega odnosi na hrvatsku varijantu općeslavenskoga književnog

² Isto, str. 16.

³ Hercigonja, 1975: 25.

jezika i uz to na grafiju. Moramo, međutim, još nešto pretpostaviti: redovnici su razgovarali čakavski i taj se čakavski morao razlikovati od čakavskih govora. Pretpostavljamo dakle jedan usmeni oblik (ili više njih) čakavskoga književnoga jezika.⁴

U skladu s Hercigonjinom tvrdnjom i Damjanović je siguran da su glagoljski svećenički kandidati odgajani u samostanskim ili katedralnim školama, tj. “obukom uz glagoljaške kapitule i bratovštine” ili “individualnom obukom uz starije svećenike”.⁵ Malo zatim napominje da je u glagoljaškome kulturnom krugu sustavno posvećivana pozornost njegovanju tradicionalne glagoljske pismenosti i književnosti, crkvenoslavenskog jezika te osnovnih teoloških i općih srednjovjekovnih znanja koja su bila potrebna budućem duhovniku.⁶

Prikladno se oslanja na povijesne izvore, čvrsto slijedi zacrtanu metodologiju znanstvenoga istraživanja, bez velikih teškoća pronalazi objektivne dokaze, pa vrlo jasno određuje što je temeljno učivo hrvatskih glagoljaša, premda se na temelju njegova teksta ne može neprijeporno zaključiti kakvu je ulogu u njihovu opismenjavanju i naobrazbi imala škola te kakve su uopće bile njihove škole. Ne izriče nikakve tvrdnje koje se ne mogu čvrsto temeljiti na sigurnim povijesnim izvorima, pa ostavlja i neka važna pitanja bez očekivanih odgovora. Unatoč tomu će gotovo svaki pomnivi i pronicljivi čitatelj njegove knjige o jeziku hrvatskih glagoljaša moći barem naslućivati metodu početnoga čitanja i pisanja.⁷ Premda je bavljenje učenjem čitanja i pisanja samo uzgredno u toj knjizi, može se zaključiti da su se hrvatski glagoljaši ponosili svojim znanjem i umijećem čitanja i pisanja,⁸ prenosili ga

⁴ Damjanović, n. d., str. 16–17.

⁵ Isto, str. 16.

⁶ Isto.

⁷ Glagoljaško povezivanje slova, slogova i riječi može se odrediti kao stari način početnoga čitanja koji se pripisuje Feničanima. Zahvaljujući Grcima i Rimljanima, ostalo je sačuvano feničansko pismo koje je imalo samo znakove za suglasnike. Njihov način učenja čitanja – od sricanja glasova pa do izgovora cijelih riječi – primjenjivan je diljem svijeta sve do početka 20. stoljeća. Usp. Briquel-Chatonnet, 2001, 269. i 40. str. i Pandžić, 2007:14.

⁸ Komentirajući jezik hrvatskih glagoljaša, Damjanović jasno sugerira da su hrvatski glagoljaši imali svoje hrvatske glagoljaške učitelje. Gotovo su svi štedjeli na bilješcima o svome školovanju, što je zasigurno u skladu sa starim pisarskim običajima. Naime, umijeće čitanja i pisanja se smatralo velikim Božjim darom, a Božje ime se nije nepotrebno spominjalo: “Ne uzimaj imena Gospodina Boga svoga uzalud!” (*Druga Božja zapovijed*)

samo na izabrane učenike,⁹ ponajprije na mlađe rođake ili mlade ljude koji su mogli platiti poduku.

U jezgrovitome, skladno oblikovanom *Zaključku* svrhovito sintetizira: svoja pronicljiva razmišljanja, sustavnu prosudbu i konačnu ocjenu zasluga hrvatskih glagoljaša za hrvatsku kulturu i povijest. Gotovo na samom kraju te izvrsne knjige nalazi se izrazito učinkovita i poticajna tvrdnja o hrvatskim glagoljašima kao sudbonosnim prosvjetiteljima hrvatskoga naroda: “Prosvjetiteljski stav hrvatskih glagoljaša [Nam je biti meštrom i učiti i prosvišćati plku tmu’... kaže jedan od pisaca *Petrisova zbornika*] nosit će u sebi klicu jednoga budućeg vremena.”¹⁰

II.

Damjanović je pretisku početnice *Glagoljska i ćirilska Tabla za dicu*¹¹ (1561.) napisao *Pogovor* koji izazovnoću razmatranja, načinom promišljanja i metodologijom istraživanja iznimno privlačne znanstvene problematike potiče specifičnu znatiželju za stare hrvatske početnice,¹² osobito za *Prvu hrvatskoglagojsku početnicu* (1527.) koju je priredio Josip Bratulić.¹³

Izrazito su korisne *Napomene uz transliteraciju*, zato što omogućuju početnicima uspostavljanje sveze latiničnih te glagoljičnih i ćiriličnih slova. Specifično je pogovorno izlaganje, očito prigodno divljenje starim hrvatskim početnicama, intoniranje blagom patetikom, jasna promidžba i ponos hrvatskom pismenošću te prikazivanje pokušaja širenja protestantizma sukladno znanstvenim načelima. Nakon što je na početku napomenuo da istraživači hrvatske kulturne povijesti, posebice književne i jezične, nisu pridavali punu pozornost protestantskom pokretu, navodi da je tiskano “trideset protestantskih knjiga”: “13 glagoljičnih, 8 ćiriličkih i 9 latiničkih”.¹⁴

⁹ Čuvanje tajne o znanju ili umijeću čitanja i pisanja ima svoje duboke povijesne korijene. To su već činili mezopotamski pisari oko 2300. godine. Usp. Manguel, 2001:195.

¹⁰ Damjanović, n. d., str. 186.

¹¹ *Glagoljska i ćirilska Tabla za dicu* (dodatak pretisku i pogovor Stjepan Damjanović), Međunarodni slavistički centar, Sveučilišna naklada Liber i Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1986.

¹² Isto, str. 49–53.

¹³ Pandžić, 1986, 4, str. 25–26.

¹⁴ Damjanović, n. d., str. 49.

Protestanti su, među ostalim, otisnuli “pokusne listove” glagoljicom (1560. u Nürnbergu) i ćirilicom (1561. u Urachu) koji su mogli poslužiti za učenje dotičnih pisama, ali početnice su bile korisnije: “Učenju su još više pomagali ‘bukovnjaci’ pa su 1561. otisnuta u Urachu dva pod naslovom *Tabla za dicu*: najprije glagoljička, pa onda ćirilička. Na njima, kao i drugdje, piše da su otisnute u Tübingenu jer je bio običaj da se kao mjesto tiskanja navede najbliži sveučilišni grad.”¹⁵

Izrazito je suvislo određenje prvih tiskanih početnica kao nezaobilaznih temeljaca hrvatske kulture na povijesnim prijelomnicama. Skladno i postupno izlaže promišljanja problematike, elokventno i sugestivno ih obrazlaže, imponira odlučnošću zaključivanja o učenju i učivu, izdvaja elemente osnovne pismenosti, pa se može steći dojam da njegov tekst mogu čitati i mlade osobe koje ne poznaju dobro osnovne činjenice iz hrvatske jezične prošlosti. Jednostavno niže rečenice, izbjegava precizna didaktička određenja koja bi ga mogla uvesti u neželjene rasprave, slijedi metodološke koncepcije kojima nerijetko razotkriva korijene, nastoji ukratko odgovoriti na pitanja o najstarijim hrvatskim početnicama.

Damjanović ističe da je uzorak za “izradu glagoljičkih slova za protestantska izdanja” bila *Prva glagoljska početnica* iz 1527. Stručnjaci koji se bave poviješću metodike nastave početnoga čitanja i pisanja mogu na temelju Damjanovićevih zaključaka o metodama početnoga čitanja u XVI. stoljeću sigurno stvarati sukladne sinteze.

Istaknuo je osobito važnu činjenicu za povijest hrvatskoga početnog čitanja da je *Tabla za dicu* slično strukturirana kao i *Prva glagoljska početnica* iz 1527. godine, što je bio uobičajeni srednjovjekovni način strukturiranja početnica diljem pismene Europe koji je preuzela i reformacija, a zatim i protureformacija (katolička obnova):

Upravo su te knjižice trebale odigrati najvažniju ulogu: iz njih su svi koji su to željeli mogli naučiti glagoljicu i ćirilicu i time se osposobiti za čitanje drugih protestantskih knjiga. S druge strane, te knjižice imaju važno mjesto u nizu hrvatskih početnica koji počinje, koliko nam je sada poznato, prelijepim izdanjem iz 1527. godine.¹⁶

Jezgrovit, jednostavan *Pogovor* bio je stručnjacima krajem 1980-ih izrazito privlačan i poticajan tekst, pa u tome je kontekstu iznimno poraslo

¹⁵ Isto, str. 51.

¹⁶ Isto, str. 52.

zanimanje za stare hrvatske tiskane knjige.¹⁷ Damjanović je u sjeni povijesnih nejasnoća pomalo osvijetlio sigurno postojanje hrvatskih rukopisnih glagoljčnih početnica koje su poslužile za uzor tiskanim početnicama, barem što se tiče glagoljčne grafije, dok je metodička oprema uglavnom preuzeta iz srednjovjekovnih početnica koje imaju korijene u antici. Logički je povezao istraživačke izazove, suptilno privukao potencijalne čitatelje, raspravljački jezgrovito obrazložio i jednostavno potkrijepio činjenice o srednjovjekovnome početnom čitanju, stvorio zanimanje za teze i hipoteze, ponudio i nekoliko neobičnih izvornih rješenja.

III.

Knjiga *Opširnost bez površnosti* nosi podnaslov *Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića*.¹⁸ Tiskana je u svečanoj prigodi 150. obljetnice rođenja jednoga “od najvećih slavista svih vremena”.¹⁹

Uvodno je Damjanović na svoj način pripomenuo da je Jagićeva energija bila “zapanjujuća, obaviještenost nevjerojatna”, a zatim je elokventno pridodao da bi čovjek “u tako opširnom djelu očekivao mnogo više površnosti no što je u Jagićevim tekstovima moguće naći”. U skladu s time je izveo zaključak da izabrani naslov može biti “podsjetnik” na Jagićevo djelo te jasno pripomenuo da njegova knjiga nema ambiciju uvećavanja “postojeće spoznaje o Jagićevu životu i djelu” nego uvećavanja broja onih koji o Jagiću imaju elementarna znanja.²⁰

Na početku knjige je jezgroviti kronološki pregled djetinjstva, mladosti i školovanja toga znamenitoga hrvatskoga jezikoslovca na temelju relevantne literature, a priključio je nekoliko njegovih zabilježenih uspomena i bilješku o *Nevenu*. U poglavlju *Temelji svekolikoga budućeg rada: Jagićeve zagrebačke godine* ponajprije je kronološki prikazao njegov jedanaestogodišnji profesorski rad u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu (1860–1871). Izdvojio je

¹⁷ U 19. stoljeću su Hrvati u Bosni i Hercegovini koja je bila u Otomanskom Carstvu imali više početnica nego Hrvati na području današnje Hrvatske.

¹⁸ Stjepan Damjanović, *Opširnost bez površnosti: podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića*, Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Globus i Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1988. Novo je izdanje izišlo 2006. g. u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade (Zagreb).

¹⁹ Isto, str. 7.

²⁰ Isto.

nekoliko ulomaka njegovih onodobnih reprezentativnih radova te pet ulomaka iz tekstova istaknutih hrvatskih znanstvenika o njegovu velebnom djelu. Posebnu pozornost privlači ulomak *O učenju hrvatskoga jezika u gimnaziji* iz teksta *Gramatika jezika hrvatskoga* (1864.) u kojem je nastojao što jednostavnije ukazati na ciljeve i zadaće nastave hrvatskoga jezika te načine poučavanja u tadašnjoj osmorazrednoj gimnaziji:

Nauk jezika narodnoga (u nas hrvatskoga) ima na gimnaziji sasvim drugi i uzvišeniji cilj, nego li ostali jezici, staroklasični ter ini živi ali nenarodni. Onde smatra se gramatika samo kao *sredstvo*, da dovede do cilja t. j. do razumjevanja latinskim, grčkim, nemačkim, francuzskim itd. jezikom pisanih knjigah: ovd toga niti ne treba (van ponešto u nižih razredih, dok mladež podpuno navikne pravilnosti pismenoj) nego se *jezik sam za se* ima smatrati predmetom nauka...²¹

Znakovito i svrhovito je Damjanović izabrao taj Jagićev tekst. Neprijeporno je “jedan od najvećih slavista” bio i osebujan teoretičar (metodičar) nastave hrvatskoga jezika. Premda se metodikom kao teorijom nije dugo bavio, tijekom cijele karijere pokazivao je iznimna nastavnička umijeća, zasigurno utemeljena na klasičnoj metodici nastave jezika i modernim zapadnoeuropskim metodičkim nastojanjima. Bio je među prvim hrvatskim jezikoslovcima koji su afirmirali metodiku nastave hrvatskoga jezika te isticali njezinu važnu ulogu u učenju jezika.

Poglavljem *Vrijeme krize i novih uspona: Jagić u Odesi i Berlinu* Damjanović je kronološki predstavio Jagićev život i rad u Odesi (1871–1874) i Berlinu (1874–1880), a zatim je priključio: dijelove Jagićevih autobiografskih zapisa i tekstova istaknutih jezikoslovaca te književnih povjesničara. U poglavlju *Patrijarh slavistike: Jagićeve petrogradske i bečke godine* usustavljeno je prikazao njegov šestogodišnji boravak i rad u Petrogradu (1880–1886) te dugogodišnji život i rad u Beču (1886–1920), a zatim je pridodao: nekoliko ulomaka iz njegovih znanstvenih radova te ocjene njegova rada koje su očito sa zadovoljstvom pisali istaknuti europski slavisti.

U posljednjem poglavlju *Jagićevi putokazi* predstavljen je osebujni sažetak znanstvenoga rada Vatroslava Jagića. Osobito je istaknuto da se na početku njegova znanstvenoga rada “hrvatska znanost oslobađa diletantizma”. Velike su njegove zasluge za pokretanja časopisa, motiviranja mladih ljudi za znanstveni rad, a njegovo je djelo, tvrdi Damjanović, “završni dio onog razdoblja u razvoju slavistike” koji ju je smatrao “jedinstvenom disci-

²¹ Isto, str. 32.

plinom”.²² Budući da je Jagić uveo u naše škole starohrvatski i staroslavenski te napisao prve udžbenike za te nastavne predmete,²³ posvetio mu je pozorno oblikovani pregledni raspravljački tekst. Premda je pomalo štedio na pohvalama, izbjegavao bilo kakve polemičke zanose i patetiku, Damjanović je uzorno pristupio životu i djelu Vatroslava Jagića, čuvajući se prečvrstih zaključaka, jasno pokazujući istraživačku odlučnost u traženju objektivnih dokaza prije razrješavanja znanstvenih dvojbi.

IV.

Dvodijelna knjiga *Jedanaest stoljeća nezaborava*,²⁴ posvećena “Eduardu Hercigonji za njegov šezdeseti rođendan”, ima dvanaest poglavlja (po šest poglavlja u svakom dijelu). Prvi dio knjige plod je “predavačke prakse” pa su poglavlja više usmjerena na pomaganje “onima koji se uvode u problematiku, a u manjoj su mjeri originalno znanstveno raspravljanje”.²⁵ Budući da je šest poglavlja drugoga dijela knjige napisano “s pretenzijama da budu originalni znanstveni prinosi”, kako je istaknuo Damjanović u uvodnom tekstu *Riječ unaprijed*, u toj se knjizi dogodio plodonosan susret njegove “nastavničke djelatnosti” i njegovih “znanstvenih pokušaja”.²⁶

Prvih je šest poglavlja kao učivo namijenjeno studentima, ali primjereno je i srednjoškolicima i drugima koji žele steći solidno znanje o Svetoj Braći (*Jedanaest stoljeća nezaborava /Uz 1100. obljetnicu smrti Metodove/*), Konstantinovoju sposobnosti da “u verbalnim dvobojima (disputacijama) obrani svoj stav” (*Konstantinove polemike*), “izvorima koji govore o počecima slavenske pismenosti” (*Hrabri Crnorizac*), “općeslavenskome književnom jeziku” (*Općeslavenski književni jezik*), glagoljici i ćirilici (*Glagoljica i ćirilica*) te glasovima općeslavenskoga književnog (staroslavenskoga) jezika (*Glasovi općeslavenskoga književnog jezika*). Damjanović akribično raspravlja o postojećim znanstvenim istraživanjima i njihovim rezultatima, prikladno se poziva na izvore, ostavlja dvojbe i prijepore za drugačije kon-

²² Isto, str. 90.

²³ Isto, str. 93.

²⁴ Damjanović, 1991.

²⁵ Isto, str. 7.

²⁶ Isto.

tekste.²⁷ Očitovao je autor upornost i nepokolebljivost koje jamče skladnost neishitrenih zaključaka, a uzgredice je svrhovito izdvojio stara načela učenja jezika, tj. ostvarivanja naobrazbenih i odgojnih ciljeva i zadaća. U posljednjih dvadesetak godina ta su poglavlja važni oslonci autorima udžbenika za srednje škole.

Šest poglavlja iz drugoga dijela knjige također svjedoči o autorovoj marljivosti i požrtvornosti. Na temelju je razgovijetnih činjenica ustvrdio da su hrvatski glagoljaši ostvarili tekstove bez kojih nije moguće razumjeti povijest hrvatskoga jezika i povijest hrvatske književnosti. Tako u poglavlju *Jezična traganja hrvatskih glagoljaša* početno je istaknuo da su djelo Solunske braće osobito snažno ukorijenili u Hrvatskoj te da su kao “čuvari i promicatelji toga djela” stvorili “brojne i sadržajem raznolike tekstove”.²⁸ Sugestivno je izdvojio činjenicu da iz hrvatskoglagoljskog korpusa tekstova nisu poznati nikakvi jezični priručnici ni rasprave te da nema upućivanja “na postojanje kakvih pisarskih škola”. Nedvojbeno je ustvrdio da je pravopis bio velik problem, nisu poznati pravopisni priručnici, pa je “tu norma jednaka kodifikaciji, odnosno norma je ono što je kodificirano”.²⁹ Neprijeporno je plodonosan njegov znanstveni pristup “glagoljaškoj pisarskoj praksi”, “hrvatskomu tipu općeslavenskoga književnog jezika” i “čakavsko-staroslavenskomu interferiranju i kajkavskom naslojavanju”, a poglavlja završava nedvosmislenim zaključkom da je “glagoljska knjiga” neprijeporno “temelj ukupnom kasnijem razvoju hrvatske književnosti i hrvatskoga književnog jezika”.³⁰

Poglavlje *Jezik Prvotiska u kontekstu književnojezične prakse hrvatskih glagoljaša* učinkovito je završeno ponavljanjem “prosvjetiteljskog stava hrvatskih glagoljaša” koji nosi “klice jednoga budućeg vremena”.³¹ Pripomenulo je autor da će to vrijeme, nakon upornog brušenja narodnih idioma unutar glagoljske knjige, imati poprilično razvijeno sredstvo izražavanja, pa se može tvrditi da je glagoljaška tradicija itekako utjecala i na jezik hrvatskih petrarkističkih i renesansnih pisaca.³²

²⁷ Usp. Brezak-Stamać, 1995, str. 910–913.

²⁸ Damjanović, n. d., str. 63.

²⁹ Isto, str. 64–65.

³⁰ Isto, str. 66–78.

³¹ Isto, str. 97.

³² Isto.

Damjanović je u poglavlju *Korizmene propovijedi Broza Kolunića* po najprije pokazao umijeće selekcioniranja povijesnih izvora, a zatim je sustavno razmatrao znanstvenu problematiku očitujući neobičnu širinu obaviještenosti o najvažnijim istraživačkim izazovima. Budući da su prema Damjanovićevim tvrdnjama zasigurno propovijedi glavnina hrvatskoglagoljskih zbornika, moglo bi se zaključiti da je *Kolunićev zbornik* i danas zanimljiv propovjedničkim školama jer je usustavljen prema klasičnim retoričkim načelima, što podrazumijeva svrhovito govorenje s nakanom postizanja određenih ciljeva u danim okolnostima. Pokazao je jasnu postupnost i strogu stupnjevitost u izlaganju činjenica, sugerirao iskonsko postojanje moćne unutarnje motivacije domoljubnih hrvatskih čitatelja te uzgredno potaknuo zanimanje za evanđeoske poruke.

S metodičkih motrišta posebno je zanimljivo poglavlje *Rajićeva izdanja Reljkovićeve "Satira"* jer se autor bavi i "preradama", tj. jezičnim prilagodbama u funkciji izravnoga poučavanja određenih recipijenata kojima nije izravno namijenjeno neko djelo. Posljednje poglavlje *Ćirilometodska baština u prepisci Rački-Strossmayer* u svakom je pogledu privlačno jer su dotični hrvatski velikani odlučno utjecali na hrvatsku povijest, kulturu, odgoj i obrazovanje u drugoj polovici 19. stoljeća koje je za Hrvatsku bilo prijelomno doba. Hrvatskoj kulturi je novčanom i drugom potporom neizmjereno pridonosio osebujni biskup Strossmayer, a svojim geslom "Sve za vjeru i domovinu", koje se očitovalo i u stalnoj pomoći iznimno naobraženom Franji Račkom, presudno je pridonio istraživanju "ćirilometodske baštine". Damjanović iznijansirano izlaže i stvara zaključke o povelikoj inspirativnosti te bogate prepiske, potkrjepljuje razgovijetnim dokazima obrazlaganja i tumačenja koja omogućuju nedvojbene tvrdnje o obrazovanju, odgoju i učenju. Napravio je kratak pregled političkih i kulturoloških stajališta i nastojanja dvojice hrvatskih velikana, naglasio svestrano povjerenje u njihove najbolje rodoljubne nakane, pa im zahvalio, među ostalim, za neizmjerne zasluge u hrvatskoj kulturi i školstvu. U cijelom poglavlju davao je prvenstvo sintetičkom istraživanju problematike iako je ustrajno kombinirao različite istraživačke metode tijekom skupljanja objektivnih dokaza za neprijeporne zaključke.

V.

Godine 1995. tiskana je Damjanovićeva knjiga *Jazik otačaski*.³³ Znakovit naslov, ali nije ni sitna zagonetka onima koji ozbiljno uče hrvatski kao materinski jezik. “Umjesto predgovora” pod naslovom *O filologiji i rodoljublju bez polemičnoga je tona* ukratko izložio svoje postavke, gotovo podjednako o rodoljublju i filologiji. Prikladno je motivirao potencijalne čitatelje, nametnuo im pitanja nedvojbenim tvrdnjama, a ponekoga je vjerojatno i zbunio njihovom čvrstinom.

U prvome su dijelu knjige prikladno oblikovane rasprave: *Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika*, *Jazik otačaski*, *Jezik Bašćanske ploče*, *Glagolitica kajkaviana*, *Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu iz godine 1248.* i *Glagoljaštvo u Zagrebačkoj biskupiji*. Drugi dio knjige čine tekstovi: *Jagić o Istri*, *Jagićeve ocjene Miklošičevih djela*, *Stjepan Ivšić kao istraživač hrvatskoglagoljske baštine* i *Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma*. Možda su najzanimljiviji tekstovi iz prvoga dijela knjige što donose učivo koje bi trebalo zanimati svakoga domoljubnog Hrvata.

U jasnoj konzistentnosti izlaganja i komentiranja razvidno je ozračje u kojem se očituju specifično znanstveno samopouzdanje, uzorna radinost i upornost. Lijepo oblikovani iskazi zaslužuju pohvale za pomnost i pronicljivost. Prikladnim usustavljivanjem istraživačkih rezultata postignuta je uzorna preglednost i poticajna postupnost u dobro potkrijepljenu izlaganju. Skladnost zaključaka, utemeljenih na uspjelome lančanom povezivanju rečenica u raspravljajčkome znanstvenom tekstu, ojačava stalna izmjena starih i novih činjenica.

VI.

U knjizi *Filološki razgovori*³⁴ često je Damjanović isticao iznimnu važnost profesorskoga posla. Nakon četiriju rasprava (*Trojezična i tropismena književnost hrvatskoga srednjovjekovlja*, *Jezičnostilska raslojenost hrvatskoglagoljskih srednjovjekovnih tekstova*, *Hrvatski glagoljaši u središtu Svetoga Rimskog Carstva* i *Crnogorske inkunabule u kontekstu ranoga srednjega*

³³ Damjanović, 1995a.

³⁴ Damjanović, 2000a.

vijeka) u poglavlju *Iz povijesti slavistike i kroatistike* nalaze se dva odlična, osobito brižno usustavljena pregledna teksta: *Od Lavoslava Geitlera do Eduarda Hercigonje i Slavistika na zagrebačkom Sveučilištu od 1874. do 1914. godine*. Nezaobilazno je i poglavlje *Mesićeve filološke teme*.

Istaknuo je dužnu zahvalnost Lavoslavu Geitleru, profesoru na Sveučilištu u Zagrebu, predavaču dvadesetak kolegija koji je “udario temelje” uvođenju staroslavenskoga jezika, glagoljske i ćirilske paleografije te elementa poredbene gramatike i poredbenog jezikoslovlja, slavenskoga i indoeuropskoga, u studij svakoga slavenskoga jezika “sve do naših dana”.³⁵

Izrazito dojmljivo je najusustavljenije “profesorsko” poglavlje *Dva priloga o Stjepanu Ivšiću (1. Paleoslavistika u ostavštini Stjepana Ivšića; 2. Stjepan Ivšić u Strizivojnoj 1906. i 1912. godine)*. Skladna su i tri naredna poglavlja (*Fra Kajo Agjić i oblikovanje hrvatskoga jezičnog standarda, Polemika između Josipa Hamma i Ljudevita Jonkea 1947. godine, Što /ne/ smijemo mijenjati u piščevu tekstu?*).

Vrlo zanimljiva su poglavlja u kojima se nudi povijesna građa za filološke portrete jezikoslovaca te sveučilišnih i gimnazijskih profesora koji su bili učitelji mladim jezikoslovcima: Vatroslava Jagića, Ivana Milčetića, Ante Sekulića, Eduarda Hercigonje, Radoslava Katičića, Josipa Vončine i Josipa Bratulića.

Profesor Damjanović je osobito lijepo, srdačno zahvalio svomu profesoru Eduardu Hercigonji. Zahvalničke riječi dobrom i dragom čovjeku te velikom znanstveniku oslobođene su neprimjerene patetike, a njegovi nastavni i znanstveni velebni uspjesi predočeni su pomno probranim riječima:

Kako se znanstvena djelatnost ne može posve odvojiti od nastavničke, znanstveni je ugled Eduarda Hercigonje pomogao da studenti s pažnjom prate njegova izlaganja uvijek sigurni da je pred njima profesor koji ima što reći i koji će svakoga zainteresiranoga s radošću uputiti i ohrabriti na putu ovladavanja znanjima iz paleoslavistike, slavenskih pisama, hrvatskoga glagolizma itd.³⁶

Prema Damjanovićevoj procjeni profesor Stjepan Ivšić zaslužuje posebno poštovanje kao sveučilišni profesor i jezikoslovac; znanstvenik – uz čije se ime mogu zauvijek vezati svakovrsne pohvale i najljepše počasti jer je bio uzoran profesor, iznimno naobražen, svestrano obaviješten o jezič-

³⁵ Isto, str. 67.

³⁶ Isto, str. 84.

nim istraživanjima i lingvističkim postignućima, zaljubljen u svoj posao, dobar govornik, osebujan jezični savjetodavac, domoljub koji je dobro upoznao i volio svoju domovinu.

Budući da je u izvrsnom tekstu *Patrijarh slavistike: Vatroslav Jagić* mnoštvo ponavljanja podataka i komentara iz prikazane knjige *Opširnost bez površnosti* (1988), nema potrebe za opsežnim prikazom cijeloga teksta, ali potreban je barem kratak osvrt na Damjanovićeve razmišljanja uz objektivnu ocjenu Jagićevih gimnazijskih udžbenika³⁷ koji su objavljeni 1864. u okolnostima početnoga utemeljenja njegove jezikoslovne slave, ali i nezaobilazne zavisti izvjesnih kolega: *Gramatika jezika hrvatskoga osnovana na starobugarskoj slovèštini. Dio pèrvi: Glasovi* i prvi dio poznate hrestomatije *Primèri starohrvatskoga jezika iz glagolskih i cirilskih književnih starinah*. Prvi dio nosi podnaslov *Uvod i primèri staroslovenski*. Godine 1866. tiskan je i drugi dio s podnaslovom *Uvod i primèri starohrvatski*. Damjanović izravno s metodičkih motrišta komentira i ocjenjuje Jagićeve “ciljeve učenja materinskoga i stranoga jezika” u kontekstu razgovijetne promidžbe učenja i poticanja ljubavi prema starohrvatskomu.³⁸ Odlučno je i duhovito ustvrdio da bi svaki današnji student kroatistike ugodno iznenadio ispitivača na ispitima iz staroslavenskoga, povijesti hrvatskoga jezika i dijalektologije svojim poznavanjem njezina sadržaja, zato što danas postoji sklonost “izletima u širinu”, izbjegava se “ponavljanje ili utvrđivanje gradiva” te ne pomaže ni darovitim studentima u razvijanju “kritičkoga promišljanja”.³⁹ Poticajno je napomenuo da je Jagić u svome zagrebačkom razdoblju bio “snažno zaokupljen hrvatskim srednjoškolskim programima i posebice nastavom hrvatskoga jezika” koju je nastojao dignuti na razinu na kojoj je nastava materinskoga jezika bila u razvijenim europskim zemljama.⁴⁰ Time je još jednom potvrdio da Jagića možemo smatrati jednim od glavnih utemeljitelja hrvatske teorije nastave hrvatskoga jezika.

O Josipu Hammu, autoru sveučilišnih udžbenika (čitanke i gramatike staroslavenskoga jezika) “koji su mnoge generacije hrvatskih slavista uvele u paleoslavistiku i sigurno pomogle da se nastava odvija na drukčijoj razini”, neprijeporno je zaključio da je bio vrhunski znanstvenik i dostojanstven

³⁷ Usp. Damjanović, 2000b, str. 175–181.

³⁸ Damjanović, n. d., str. 162–163.

³⁹ Isto, str. 164–165.

⁴⁰ Isto, str. 168.

profesor koji je pretrpio nezgodne kritike kolege Ljudevita Jonkea u vrlo opasnim godinama u Hrvatskoj. Kao dobru dopunu svojim tvrdnjama naveo je riječi profesora Hercigonje o Josipu Hammu:

Sve nas, njegove učenike, osvajali su ne samo enciklopedijsko znanje nego i ljudska neposrednost u dodirima, metodička i pedagoška manira kojom je znao svoje studente uvesti u za njih novi svijet slavenskih pisama, staroslavenskog jezika te poredbene slavenske i indoevropske gramatike.⁴¹

Ne prikrivajući svoje rodoljublje, Damjanović je poticajno i sugestivno pisao o Ivanu Milčetiću, rodoljubu i jezikoslovcu, koji je pripomogao da njegova napačena Istra u sudbonosnim godinama ne zaboravi na pripadnost Hrvatskoj. Premda o Milčetiću kao znanstveniku pomalo štedi riječi, namijenio mu je važno mjesto u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja.

Osobito je dojmljivo i neštedimice pisao o Anti Sekuliću (patetičan naslov: *Aristokrat duha: Ante Sekulić*). Taj je tekst prekrasan spomenik bunjevačkom Hrvatima (rođenom u Tavankutu kraj Subotice), jednom od najzaslužnijih naših suvremenika za očuvanje rodoljublja hrvatskoga naroda u Bačkoj.

Jezgrovito je Damjanović predstavio profesora Radoslava Katičića. Ocjenjuje ga kao izvrsna predavača koji je “pun želje” pomagao u osnaženju jednoga hrvatskoga jezikoslovnog naraštaja i nastojao popraviti ukupno stanje hrvatskoga jezikoslovlja.⁴²

O profesoru Josipu Vončini (prekrasan naslov: *Filološki filigrani: Josip Vončina*) pisao je kao o jednom “od najbrižljivijih i najuspješnijih suvremenih istraživača hrvatske jezične povijesti”. Gotovo je zaobišao njegovu dugogodišnju profesorsku karijeru na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Već nekoliko desetljeća u Hrvatskoj je svojevrsna legenda – profesor Josip Bratulić. Stjepan Damjanović, njegov bliski prijatelj i suradnik, nimalo nije štedio na izobilju klasičnih izraza hvaleći njegove iznimne znanstvene rezultate. Izričući mu posebno priznanje za mnoga dobra djela, dojmljivo je oslikao njegov profesorski i znanstveni zanos:

Bratulić je profesor. Predaje i ispituje kao i drugi profesori, ali za razliku od većine njih odlazi na predavanje noseći pune ruke knjiga da ih studentima pokaže, a ne samo da o njima govori, vodi studente na izložbe, kazališne predstave i na izlete, odlazi na njihove dramske predstave i književne večeri.⁴³

⁴¹ Isto, str. 82.

⁴² Isto, str. 232.

⁴³ Isto, str. 293.

Vrlo je zanimljivo za ponovno čitanje Damjanovićevo uglavnom neutralno komentiranje polemike o udžbenicima između Josipa Hamma i Ljudevita Jonkea iako ne taji svoje simpatije prema prvomu koji je itekako zaslužan za odličan položaj nastavnog predmeta Staroslavenski jezik u okviru kroatističkih i slavističkih studija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Jonke je kritizirao: deduktivni način izlaganja koji je neprikladan za prosječnog studenta slavistike te osobito neprimjereno jezikoslovno nazivlje. Hamm se opravdavao tvrdnjama da njegov stil nije popularan jer njegova knjiga nije namijenjena osnovnim ili srednjim školama.

Apostrofirajući velike opasnosti koje su takve nepromišljene polemike mogle prouzročiti u hrvatskim teškim poslijeratnim okolnostima, Damjanović je upozorio da Hammov odgovor otkriva “ambiciozna, samopouzdana i zahtjevna znanstvenika” koji je vjerovao da je napisao dobru knjigu koja po svojoj svrsi odgovara auditoriju, a iz Jonkeove kritike jasno se javlja “brižan učitelj” koji se zalaže za svakovrsnu pomoć mladim ljudima.⁴⁴

U gotovo svakom poglavlju, strukturiranima prema klasičnim načelima, očita je preglednost i stupnjevitost u izlaganju, objašnjavanju, obrazlaganju i dokazivanju. Smirene prosudbe i konzistentnost prosuđivanja pokazuju istraživačko samopouzdanje koje je čvrst oslonac nesvagađšnjoj istraživačkoj nepokolebljivosti na teškom putu do znanstvenih postignuća.

VII.

Četverodijelnu knjigu *Slovo iskona (Staroslavenska/starohrvatska čitanka)*⁴⁵ namijenio je profesor Damjanović studentima kroatistike i slavistike nakon što je Hammova *Staroslavenska čitanka* “postala već prava rijetkost”.⁴⁶ U *Predgovoru* je naveo:

U odnosu na dosadašnje čitanke i hrestomatije znatno sam smanjio udio tekstova pisanih ‘školskom’ glagoljicom i ćirilicom jer su preslike originalnih tekstova u svakom pogledu pogodnije za vježbu. Ipak, donio sam i nekoliko takvih tekstova kao uspomenu na razdoblje kada nije bilo velikih mogućnosti preslikavanja.⁴⁷

⁴⁴ Isto, str. 125.

⁴⁵ Damjanović, MMII.

⁴⁶ Isto, str. 5.

⁴⁷ Isto.

Nastavio je upozoravati “u svojim uvodnim i popratnim tekstovima” posebice “na najvažniju literaturu o problemima” ili temama koje potiču znanstvenike na istraživanja razumljivo naslovljene problematike koja vjerojatno nikada neće biti potpuno zatvorena ili ostati bez potrebe novih znanstvenih nastojanja: *Sveta Solunska Braća, Konstantinove polemike, Staroslavenski ili općeslavenski književni jezik, Važniji izvori za život i djelo Svete Braće, Staroslavenski u službi hrvatske kulture i Glagoljica i ćirilica*. Učivo je raspoređeno u dijelovima: *Kanon staroslavenskih spisa, Redakcije i recenzije i Ćirilometodsko naslijeđe u hrvatskom srednjem vijeku*.

Može se bez prijepora zaključiti da je *Slovo iskona* (*Staroslavenska starohrvatska čitanka*) izrazito modernija čitanka od Hammove, osobito ako se procjenjuje s metodičkih stajališta. Usustavljena je u skladu sa suvremenim načelima oblikovanja sveučilišne udžbeničke literature. Ponajprije treba istaknuti načelo znanstvenosti, tj. čvrsti oslonac na sigurne znanstvene spoznaje, a zatim načelo odgojnosti koje se očituje u promidžbi ljubavi prema jeziku, usvješćivanju potrebe za stjecanjem jezične kulture koja podrazumijeva poštovanje svih idioma, tuđih mišljenja i koncepcija.

Svenazočno su zastupljena načela književnog jezika i načelo teksta koje zahtijeva uočavanje jezičnih činjenica na tekstu. Izbor je tekstova slijedio sadržajnu i stilsku raznovrsnost te načelo ekonomičnosti koje omogućuje optimalno ostvarivanje ciljeva u skladu s važnošću tekstova. Izbjegavao je stereotipnost, ponudio postupnost u učenju jezika, redukciju mnoštva jezičnih činjenica uskladio s načelom zanimljivosti prema kojem je redovito birao lingvometodičke predloške, a sve je to uljepšao uključivanjem grafičkih rješenja i preslika izvornih tekstova (uglavnom u boji).

Knjigu *Slovo iskona* Milan Mihaljević je ocijenio kao “visokoškolski priručnik visoke vrijednosti”, “namijenjen studentima koji kao studijski predmet slušaju staroslavenski jezik, ali i svima drugima koje zanimaju osnove staroslavenske i starohrvatske pismenosti”.⁴⁸ Budući da je utemeljena na dugogodišnjem predavačkom iskustvu, nastavio je Mihaljević, “velik je dobitak ne samo za hrvatsku paleoslavistiku i slavistiku općenito već i za cijelu hrvatsku kulturu” jer je “naša visokoškolska nastava vapila za takvim udžbenikom, a objavljivanjem Damjanovićeve knjige dobili smo prvorazredan i moderan udžbenik koji može biti i priručnik za stručnjake i sve zainteresirane laike”.⁴⁹

⁴⁸ Mihaljević, 2006: 260.

⁴⁹ Damjanović, n. d., str. 260–261.

VIII.

Četvrto, popravljeno i dopunjeno izdanje Damjanovićeve ponajboljeg udžbenika naslovljeno je *Staroslavenski jezik*.⁵⁰ U devet je poglavlja izložio obvezatno učivo za studente kroatistike i slavistike: *Općeslavenski književni jezik, Staroslavenski kanon, Glagoljica i ćirilica, Leksik najstarijega slavenskog književnog jezika, Staroslavenski na hrvatskom tlu, Staroslavenski glasovi, Staroslavenski oblici, Nepromjenjive riječi i Sintaksa*.

Pojedincima će vjerojatno izgledati da je izlaganje o “funkcioniranju i gramatici najstarijega slavenskog književnoga jezika” na razini koju ne očekuju nešto bolji studenti. Međutim, profesor Damjanović ima bogato nastavno iskustvo, svjestan je suvremenih zapreka i demotivacija, dobro poznaje studentske mogućnosti za učenje staroslavenskog jezika, pa je većini prilagodio učivo.

Nakon sustavnih obrazloženja, kao osebujni metodičar sveučilišne nastave staroslavenskog jezika, oblikovao je dvjestotinjak pitanja i zadataka. Očekuje kratke odgovore na pitanja o općeslavenskome književnom jeziku, staroslavenskom kanonu, glagoljici i ćirilici, leksiku najstarijega slavenskoga književnog jezika, staroslavenskome na hrvatskom tlu, staroslavenskim glasovima, imenicama, zamjenicama, pridjevima, brojevima, glagolima, nepromjenljivim riječima i sintaksi. Zadaci i pitanja su uglavnom klasično oblikovani, ali ima i tipičnih problemskih pitanja koja navode na sustavne raščlambe staroslavenskih tekstova. Mogu potaknuti studente na čitanje, razmišljanje i istraživački rad te pomoći u stvaralačkom traženju novih činjenica, nijansiranju zaključaka u skladu s načelom indukcije koja je upravo u tome udžbeniku izrazito češća od dedukcije.

IX.

Iz Damjanovićeve *Pogovora* novom izdanju knjižice *Glagoljična i ćirilična Tabla za dicu*⁵¹ svrhovito se mogu izvući nedvojbeni zaključci koje je moguće nazvati i rezultatima sustavnoga metodičkog promišljanja problematike početnoga čitanja i pisanja u hrvatskim zemljama u XVI. stoljeću. Nakon

⁵⁰ Damjanović, 1993; 1995; 2000; 2003.

⁵¹ *Glagoljična i ćirilična Tabla za dicu*, Zagreb, 2007.

što je ponovno napomenuo da protestantski pokret nije ostavio velike tragove u hrvatskim zemljama, istaknuo je da trideset protestantskih tiskanih knjiga iz XVI. stoljeća, čini zanimljiv i vrijedan korpus koji se naslanja na prethodna razdoblja hrvatske kulture, osobito hrvatskoga glagoljaštva.⁵² Naglasio je da su protestanti nastojali pomoći onima koji žele učiti, zato su 1561. u Urachu i otisnuli dvije početnice s nadom postizanja reformacijskoga uspjeha i u hrvatskim zemljama. Prema njegovu je mišljenju za stjecanje posebne moći koju ima pismen čovjek potrebno naučiti slova:

U srednjovjekovnim tekstovima nailazimo kadšto na izravna upozorenja da biti pismen znači posjedovati posebnu moć. Zato stari slavenski autor u poznatom *Proglasu Svetom Evanđelju* kaže da su *goli svi narodi bez Pisma, nemoćni da se bore s neprijateljima naših duša*. Pismo o kojem govori taj autor Sveto je Pismo, dakle Biblija, a služiti se njime na najdjelotvorniji način može samo onaj koji zna pismena, koji zna slova. Stoga je bilo važno slova naučiti i njima se služiti.⁵³

Damjanović počesto naglašuje činjenicu da nisu sačuvane staroslavenske početnice nego samo tekstovi koji su bili “mnemotehničko sredstvo za pamćenje poretka slova” uz koja se nalaze njihova imena:

Dakle, ne samo da svako slovo ima svoje ime, nego su ta imena povezana u smislenu poruku. Imena slova pomagala su početnicima da lakše uđu u svijet pismenosti. Tome su, iako ne samo tome, služile i tzv. azbučne molitve, napisane kao akrostih, tj. prva slova svih redaka u molitvi posreduju nam azbučni poredak slova u glagoljičnom i ćirilničnom pismu. Važno je bilo pamtit i poredak slova i stoga što su ona označavala i brojeve.⁵⁴

Načinom izlaganja napomena približio je svoje izlaganje gotovo svim potencijalnim čitateljima, pa i mnogima koji nisu stručnjaci za udžbenike, posebice početnice. Odlučno je izložio neprijeporne činjenice o hrvatskim glagoljašima koji imaju nemjerljive zasluge za hrvatskostaroslavenski jezik, opstanak i stvaranje hrvatskoga narodnog duha:

Hrvatski glagoljaši nasljednici su ćirilometodske tradicije i nasljednici su spomenutoga pogleda na umijeće pisanja. Nisu nam se sačuvale njihove rukopisne početnice, ali je sigurno da su postojale i da su se njima služili i u skromnim seoskim kaptolima gdje su učili mladi žakni i u moćnijim gradskim sredinama, u tzv.

⁵² Isto, str. 49.

⁵³ Isto, str. 75.

⁵⁴ Isto, str. 76.

katedralnim školama. U rukopisnim glagoljičnim knjigama ostali su tragovi koji upućuju na načine kako su početnici učili slova.⁵⁵

Znakovito je apostrofirao *Petrisov zbornik* iz 1468. u kojem se jedno poglavlje zove *Istmačenja azbukovnaja*. Nije teško prepoznati sugestiju da jezik toga poglavlja pokazuje kako je riječ o tekstu prepisanom iz još starijih matica koje su bile usklađene s metodičkim pravilima koja se uglavnom nisu mijenjala od rimskoga doba.

Dok je Damjanović jezgrovito pisao o klasičnome sricanju slogova, tj. izlagao “sve kombinacije samoglasnika i suglasnika”, spominjući načela starih metodika početnoga čitanja i pisanja, ponudio je poprilično zatajeni zanos pretpostavljenih glagoljaških učitelja koji nikada nisu zaboravljali da su i svećenici, “Božje sluge na ovome svijetu”: “Najpoznatije molitve bile su sastavni dio svih početnica jer se pomoću njih najdjelotvornije ostvarivalo načelo od poznatoga prema nepoznatome, tj. početnici su povezivali glasove molitava koje su znali napamet s nepoznatim im slovima.”⁵⁶

Sveze hrvatskih glagoljaša, ma kako izgledale slabe ili iskidane, bile su unatoč svemu izrazito plodonosne za hrvatsku glagoljašku pismenost. Postojala je tradicija koju nije bilo lako prekinuti i uništiti: “Slova iz najstarije glagoljične početnice (1527) poslužila su kao uzorak za izradu slova kojima je otisnuta glagoljična *Tabla za dicu*.”⁵⁷

X.

Vrlo je zanimljiva za našu temu i Damjanovićeva knjiga *Slavonske teme*.⁵⁸ U predgovornom tekstu *Riječ unaprijed* prikladno je obrazložio izbor rasprava, ali također i svoju posebnu ljubav prema knjizi. Izdvajamo samo najzanimljivije za ovu prigodu: *Rajićeva izdanja Relkovićeve “Satira”, Zabilježbe o jeziku Relkovićeve “Kuchnika” i “Šokačka rič “u “Kuchniku” J. S. Relkovića, Ćirilometodska problematika u prepisci Rački-Strossmayer, Nastavnička djelatnost Tomislava Maretića, Hammovi udžbenici staroslavenskoga jezika*. Osobito je privlačan i čitljiv neuobičajeni intervju *Nismo pametniji od pradjedova (Razgovor s Nikolom Bičanićem)*.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto, str. 76–77.

⁵⁷ Isto, str. 78.

⁵⁸ Damjanović, 2006.

Rasprave *Rajićeva izdanja Relkovićeve "Satira", Zabilješke o jeziku Relkovićeve "Kuchnika" i "Šokačka rič" u "Kuchniku" J. S. Relkovića* donose izobilje elemenata koji ukazuju na uzajamnost odgojnih čimbenika, dragocjene savjete mladim naraštajima za svagdašnji život u teškim okolnostima, zajedljivo prigovaranje zbog zapostavljenosti moralnih vrijednosti te sarkastičnu suprotstavljenost izdaji glavnih načela svezremene ljudskosti.

Rasprava *Nastavnička djelatnost Tomislava Maretića* predstavlja dotičnoga jezikoslovca u spletu njegovih teško razumljivih stručnih nedosljednosti u službi izvjesne vanjske političke megalomanije, političkih naivnosti, jezikoslovnih nedorečenosti, proturječnosti i zabluda koje su mu zauvijek donijele ime znamenitoga slavista koji nije razumio svoj hrvatski narod i shvatio svoje doba. Predavao je pedesetak kolegija, sustavno se pripremao, pa su njegovi studenti, navodi Damjanović Ivšičeve riječi, imali "respektabilna profesora" koji nije bio "omiljeni profesor".⁵⁹ Mijenjao je Maretić nazive kolegija, provodio svojevrsnu srbizaciju, uporno umnažao svoje zblude, navodio druge na stranputice koje su itekako utjecale na hrvatsku povijest.

Tekstom *Hammovi udžbenici staroslavenskoga jezika* Damjanović je ponajprije nastojao predstaviti iznimnu vrijednost njegova humanističkog posla u teškim vremenima za hrvatsko jezikoslovlje: "Riječ je, dakle, o dva udžbenika koji su više od 40 godina služili u sveučilišnoj nastavi, a prva su se njihova izdanja pojavila 1947."⁶⁰

Izdvojio je glavna pitanja koja su se nametnula nakon drugoga izdanja Hammove "i gramatike i čitanke" u kojima je promijenjeno "ime jezika iz *starocrkvenoslavenski* u *staroslavenski*"⁶¹, komentirao njegovu argumentaciju za tu promjenu, a poklonio je pozornost i njegovim *Metodičkim uputama* koje je oblikovao u skladu s tradicionalnom metodikom nastave jezika:

Iz njih ćemo izdvojiti samo poredak u učenju koji preporuča profesor Hamm: čitanje pa učenje gramatike pa prevođenje pa gramatička analiza te napokon paleografska (koja se može provoditi samo na snimcima originalnih tekstova). Svim tim analizama treba dodati i tekstološku koju unekoliko provodi uza svaki tekst jer upozorava na inačice u različitim tekstovima.⁶²

⁵⁹ Isto, str. 85.

⁶⁰ Isto, str. 111.

⁶¹ Isto, str. 112.

⁶² Isto, str. 115.

Obrazložio je Damjanović pohvale koje je Hamm dobio za svoje udžbenike, pripomenuo da je imao “raznovrsnih problema”, “od čisto znanstvenih i konceptijskih do metodičkih i praktičnih oko osiguranja dobre kvaliteta snimaka i dobre čitljivosti tekstova.”⁶³ Nadovezao je tvrdnju da Hammove udžbenike ne treba gledati samo kao pomoć početnicima tijekom uvođenja u paleoslavističku problematiku nego i kao diskusijski prilog ambicioznoga znanstvenika o problemima svoje struke.⁶⁴ Zaključio je konačno da zainteresirani nisu iz Hammovih udžbenika učili samo staroslavenske grafije i gramatiku staroslavenskoga jezika nego su općenito širili svoje vidike.⁶⁵

Intervju *Nismo pametniji od pradjedova (Razgovor s Nikolom Bićanićem)* neobično je dojmljiv, mudroslovlje koje ne prelazi granice uobičajene njegove samozatajnosti, intonacija koja može potaknuti mladog čovjeka na uporan, strpljiv rad.

Vjeran je Damjanović temeljnim načelima ljudskosti i znanosti i u ovoj knjizi. Uzorno je discipliniran promicatelj raspravljanja, zagovarač umijeća tankoćutnoga određenja stručnih i znanstvenih izazova, smireni slagar respektabilnih diskursa, duhoviti komentator prošlih i sadašnjih dana. Specifičnom blagošću svojih riječi privlači čitatelje i stvara poštovatelje. Odlučno usmjeruje njihovu pozornost na tvrdnje i svenazočne raspravljачke protutvrdnje, ustrajno poziva na učenje i proučavanje problematike, podsjeća čitatelje na općeljudske slabosti. Uzorno sintetizira postojeća znanstvena istraživanja, ilustrativno nudi izvorna promišljanja i pažljivo raščlanjuje izabranu tematiku. U izvrsnoj ocjeni i te njegove knjige – s metodičkih motrišta obvezatno je isticanje uzornoga ozračja za kritičko mišljenje i raspravljanje o svakoj tvrdnji o školi, odgoju, učenju i učivu.

XI.

Prikaz i ocjena Damjanovićeva teksta *Tri najstarije tiskane hrvatske početnice* koji je objavljen u časopisu “Hrvatski” (2007.),⁶⁶ u njegovu je bogatome znanstvenom opusu slabo zamjetan, ali za našu je temu iznimno važan.

⁶³ Isto, str. 121.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Damjanović, 2007: 9–23.

Usustavljen je znanstveni rad koji je izazvao pozornost na stručnim seminarima za osnovnoškolske i srednjoškolske profesore hrvatskoga jezika u okolnostima neuspjelih poboljšanja i usuvremenjivanja nastave hrvatskoga jezika, osobito hrvatske slovnice. Bio je najjači poticaj za pregledni rad, prikaz i ocjenu njegova cjelovitoga, višedesetljetnoga, uzornog odnosa prema školi, učenju i učivu. Svrhovito je napomenuti da su uglavnom iznimno rijetki znanstvenici koji posvećuju pozornost hrvatskim početnicama kao Damjanović, dok istodobno mnogi utjecajni suvremenici, kojekakvi dobro plaćeni “kulturni djelatnici”, gledaju s podsmijehom na početnice kao na nešto nevrjedno spominjanja u ozbiljnim razgovorima o hrvatskoj kulturi.

Nasreću, drugačije od tih moćnih suvremenika misle studenti kroatistike koji su hrvatska budućnost.⁶⁷ Naime, nakon raščlambe seminarskih pismenih radova i vrlo zanimljivih seminarskih rasprava o tekstu *Tri najstarije tiskane hrvatske početnice* moglo se neprijeporno zaključiti da je profesor Damjanović izrazito mudri, uporni i uzorni promicatelj moderne nastave ili učenja hrvatskoga jezika, tj. metodičar, što može biti paradoksalno samo neupućenima, koji s pravom smatra da suvremena nastava hrvatskoga jezika ne bi trebala zaobilaziti hrvatsko iskonsko jezično učivo (od 9. stoljeća pa do naših dana).

Tvrdeći da su hrvatski glagoljaši ostvarili tekstove bez kojih doista nije moguće razumjeti povijest hrvatskoga jezika i povijest hrvatske književnosti, istaknuo je njihovu predanost, marljivost i požrtvornost. Dojmljivo, sugestivno i osebujno je Damjanovićevo uvođenje u ponovno pojedinačno predstavljanje triju najstarijih hrvatskih početnica koje su “izniman spomenik hrvatske kulture”:⁶⁸ “Poznato je da su slova u glagoljici i staroj ćirilici imala svoja imena... Manje je poznato da ta imena slova [...] poručuju: *ja koji znam slova govorim da je dobro živjeti na zemlji.*”⁶⁹

Nije teško u tim rečenicama prepoznati jasne odgojne, naobrazbene, komunikacijske i psihofunkcijske zadaće učenja “slova”, tj. opismenjavanja, koje možemo odrediti kao općeslavenske, hrvatske i kršćanske vrijednosti. Jasnoća sažete poruke očituje staru mudrost koja će zauvijek ostati aktualna, tj. čovjek koji je “pismen”, u današnjem značenju riječi “naobražen”, moći će živjeti dobro.

⁶⁷ Studenti kroatistike Filozofskog fakulteta u Zagrebu (u akademskoj godini 2009/2010).

⁶⁸ Damjanović, n. d., str. 9.

⁶⁹ Isto.

Damjanović nastoji osvijetliti potrebu i iskonsku obvezu stalnog učenja jezika podsjećajući na Konstantina Filozofa:

Poruka je posve kršćanska, u skladu sa svjetonazorom tvorca glagoljice Konstantina Filozofa, kojega znamo pod imenom Sveti Ćiril. Njegov nadimak *Filozof* kazuje nam da se uspješno bavio filozofijom (predavao ju je na tada najvažnijoj i najvišoj školi na Istoku – Magnauri). Naravno, rečena poruka služila je i kao mnemotehničko sredstvo, dakle za lakše pamćenje poretka slova u azbuci.⁷⁰

Konstantin Filozof ili Sveti Ćiril – predavač “na najvažnijoj i najvišoj školi na Istoku” – poziva, kako kaže Damjanović, ponajprije na ovozemaljski život u skladu s Božjim zapovijedima, ali koji bi mogao biti lakši ili ljepši ako čovjek upozna slova i postane pismen. Jednostavno je obrazložio antičko umijeće zapamćivanja, “poredak slova u azbuci” kao mnemotehničko sredstvo,⁷¹ što je i danas vrlo izazovno u istraživanjima ljudskih mogućnosti i sposobnosti u okvirima dinamičnoga tehnološkog napretka. Temeljna je teza da kršćanstvo i prosvjeta idu zajedno: “Za Konstantina Filozofa kršćanstvo i prosvjeta nerazdruživo su povezani pa će iz njegove književne škole izići i tzv. azbučne molitve, tj. pjesme koje su tako strukturirane da imaju akrostih, a taj akrostih nije ništa drugo nego – azbuka!”⁷²

Damjanović više puta ponavlja da je pismenost značila moć kao što se u jednome staroslavenskom tekstu kaže da su *goli svi narodi bez Pisma, nemoćni da se bore s neprijateljem naših duša*, a služiti se “Pismom”, tj. “Svetim Pismom” može na “doličan način” samo čovjek “koji zna pismena”.⁷³ U skladu s time se nameće nedvojben zaključak da evanđeoske radosne poruke mogu dobro slijediti samo oni koji su pismeni.

Zahvaljujući svezi kršćanstva i prosvjete prema koncepciji Konstantina Filozofa iz koje su se nadahnjivali hrvatski glagoljaši, naglašuje Damjanović, hrvatsko naslijeđe čini velik broj dragocjenih tekstova: početak hrvatske književnosti – *Bašćanska ploča*, najstariji hrvatski zakonik – *Vinodolski zakonik* (1288) i hrvatska prva tiskana knjiga – *Misal po zakonu rimskoga dvora* (1483), a isto vrijedi i za hrvatsku “najstariju početnicu”, pa zaključuje da je “glagoljična sastavnica srednjovjekovne hrvatske kulture iznimno važna”.⁷⁴ Potiče i učvršćuje brigu i ljubav za hrvatski jezik, hrvatsku kulturu i

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto.

⁷² Isto.

⁷³ Isto, str. 12.

⁷⁴ Isto.

hrvatsku književnost. Prikazujući najstarije tiskane hrvatske početnice, sugerirao je i nekoliko originalnih zamisli za današnju nastavu ili učenje hrvatskoga jezika.

Rodoljubni znanstvenik više puta ponavlja svoje žaljenje što nisu sačuvane hrvatskoglagoljske rukopisne početnice, a sigurno ih je bilo pa su iz njih učili u “privatnim školama (u seoskim kaptolima) i u gradskim katedralnim školama” jer u rukopisnim glagoljičnim tekstovima ima tragova koji usmjeruju na početno učenje slova, pa u skladu s time je apostrofirao “najpoznatiji neliturgijski hrvatskoglagoljski rukopis – *Petrisov zbornik* iz 1468.” koji sadrži “štiva vrlo različite funkcionalne usmjerenosti (sve vrste beletrističkih tekstova, enciklopedistiku, prirodopis, povijest itd.),” pa i azbučna tumačenja.⁷⁵

O prvoj cjelovitoj tiskanoj hrvatskoj početnici iz 1527. Damjanović kaže da je “dostojan početak” i “najljepša među našim starim početnicama” te ozbiljno i duhovito pridodaje:

Naša početnica nema imena. Njezina je prva stranica uokvirena u vrlo lijep renesansni okvir: u donjem dijelu nalazi se slika na kojoj vidimo nesretnoga učenika komu su skinuli hlače i nose ga prema učitelju koji će ga ‘isplatiti’ za njegov nerad.

Na toj stranici odmah nakon zaziva (Isus, Marija) nalaze se 33 glagoljična slova u azbučnom poretku (bez navođenja imena slova), a onda dolazi tablica za sricanje slogova. U njoj se nalazi 147 kombinacija samoglasnika sa suglasnikom (7 samoglasnika X 21 suglasnik), npr. *ba, be, bi, bo, bu, bê, bb* i tako svaki samoglasnik sa svakim suglasnikom.⁷⁶

Damjanović kaže da bi se tu tablicu moglo nazvati “tablicom za bubanje”, tj. “ponavljanjem slogova u kojima je nešto uvijek poznato s nečim što je novo učenici su ‘utvrđivali gradivo’”, a to “povezivanje poznatoga s nepoznatim nastavlja su i u sljedećem odjeljku u kojemu nalazimo *Očenaš*”.⁷⁷ Svrha je toga da učenik poveže glasove dobro poznate molitve s glagoljičnim slovima, što je kao načelo poštovano i u drugim europskim zemljama, pa su “takve početnice (u kojima je *Očenaš* jedan od stožernih tekstova i gotovo uvijek prvi tekst) nazivali *paternoster-abecedarima*”.⁷⁸

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, str. 13.

⁷⁷ Isto, str. 13–14.

⁷⁸ Isto, str. 14.

Sličan je sadržaj i druge hrvatske početnice koja je samo “tri godine mlađa od prve i u stručnoj je literaturi poznata pod imenima *Kožičičev bukvar*, *Kožičičeva početnica ili Kožičičev Psaltir*”.⁷⁹ Otisnuta je u 1530. u Rijeci, njezin je naslov *Psaltir*, zato što “u njoj, kao i u početnici iz 1527., prevladavaju psaltirski tekstovi”.⁸⁰

Damjanović navodi da je na početku *Kožičičeva bukvara* “standardni niz hrvatskih glagoljskih slova poredanih azbučnim redom, ali nema *sroka*, tj. nema tablice za sricanje, koju prva naša tiskana početnica ima”.⁸¹ Istaknuo je razliku među prvim našim dvjema početnicama “i po jeziku jer je *Kožičičev bukvar* jače pohrvaćen”, ali i da postoje razlozi za mišljenje o njihovu nastanku “po ugledu na neku još stariju (pisanu ili tiskanu) početnicu iz naše glagoljaške tradicije.”⁸²

Treća hrvatska početnica je protestantska *Glagoljična i ćirilična Tabla za dicu* iz 1561. kojoj je već posvećena pozornost u ovome preglednom tekstu. Zaključno je Damjanović istaknuo da su tri najstarije hrvatske početnice izniman “spomenik naše kulture”:

Izašle iz ćirilometodske tradicije sve su na tragu poznatoga Konstantinova – Ćirilova gledišta da se čovjek Bogu i čovjek čovjeku najizravnije i najprisnije obraća na svojem materinskom jeziku. Zato je svaki jezik dostojan knjige i oltara, a početnice (bukvari, paternoster-abecedari, psalterići) služe da se nauče pismena u kojima je taj jezik sačuvan i u kojima se prenosi s naraštaja na naraštaj. U srednjem vijeku samo su neki naučili i čitati i pisati, drugi samo čitati, a mnogi ni jedno ni drugo. Hrvatske najstarije početnice znak su plemenitih nastojanja da se uveća broj onih koji znaju čitati i pisati, da se umnoži čovjekova sposobnost da prima i daruje ‘plodove srca i uma’.⁸³

Poznavatelje znanstvenoga rada akademika i profesora Stjepana Damjanovića nije iznenadio tekst *Tri najstarije tiskane hrvatske početnice* koji je objavljen u “metodičkom” časopisu. Mogao je iznenaditi samo skromno obaviještene pojedine osnovnoškolske i srednjoškolske profesore hrvatskoga jezika. Opisom i raščlambom triju prvih hrvatskih tiskanih početnica razotkrio je i sustavno predstavio hrvatsku metodiku početnoga čitanja u XVI. stoljeću, što je dragocjen prinos povijesti metodike nastave hrvatskoga jezika.

⁷⁹ Isto, str. 16.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto.

⁸² Isto, str. 16–17.

⁸³ Isto, str. 20.

XII.

Sudeći prema predgovornom tekstu, Damjanovićeve knjige *Jezik hrvatskih glagoljaša*⁸⁴ plod je želje da u jednoj knjizi okupi sve što je napisao o jeziku hrvatskoglagoljskih srednjovjekovnih tekstova.⁸⁵ Rasprave je “kadšto uvelike mijenjao”, “od više rasprava načinio jednu”, “uklanjao ponavljanja” te uvodio nove nazive.⁸⁶

Knjiga je primjereno učivo za studente kroatistike i slavistike: *Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika, Jezičnostilska raslojenost hrvatskoglagoljskih srednjovjekovnih tekstova, Hrvatskoslavenski, Čakavsko-staroslavensko interferiranje u glagoljičnim tekstovima XV. stoljeća, Glagolitica kajkaviana, Jezik Bašćanske ploče, Jezik glagoljične Regule Svetoga Benedikta, Jezik Prvotiska u kontekstu književnojezične prakse hrvatskih glagoljaša, Korizmene propovijedi Broza Kolunića, Refleksi jata u Korizmenjaku Kolunićeve zbornika, Vokal a u Korizmenjaku Kolunićeve zbornika, Slogotvorni r i l u Korizmenjaku Kolunićeve zbornika, Lički glagoljični tekstovi kao izvor za hrvatsku jezičnu povijest i Glagoljica na području današnje Bosne i Hercegovine.*

U poglavlju *Jezik glagoljične Regule Svetog Benedikta* autor je upozorio na zanimljivosti o čitanju u benediktinskoj zajednici te jezgrovito protumačio njihovo pravilo o izboru uspješnoga čitača u okviru odjeljka koji je naslovio *Neka čita onaj koji umije lijepo čitati:*

Pravilo dakle zahtijeva da se nikada za stolom ne jede, a da se nije nešto pročitalo i da ne smije čitati tko bilo, nego onaj koji je za čitanje u tom tjednu određen. Autor Regule (dakle Sveti Benedikt) upozorava da se čitač mora moliti Bogu i zamoliti braću da za njega mole jer čitanje je zahtjevan posao koji obavljaju samo povlašteni pa postoji opasnost da se čitač uzoholi.⁸⁷

Damjanović tvrdi da je prijepis *Regule Svetog Benedikta* s kraja XIV. stoljeća, a predložak s kojega je prepisan mogao biti stariji barem dva stoljeća,⁸⁸ zato bi se moglo pretpostaviti da je postojao višestoljetni kontinuitet “benediktinskog čitanja” u hrvatskim zemljama koji podrazumijeva

⁸⁴ Damjanović, 2008.

⁸⁵ Isto, str. 5.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto, str. 183.

⁸⁸ Isto, str. 181.

tradicionalni izbor najboljeg čitača, kako se to već prakticiralo u antičkoj Grčkoj i Rimu. Naime, čitanju su poklanjali posebnu pozornost najistaknutiji grčki učitelji govorništva (Platon, Izokrat, Aristotel i dr.) u IV. stoljeću prije Krista, a zatim su njihova odgojna načela i pravila o dobrom čitanju preuzeli Rimljani,⁸⁹ što je sve izvrsno usustavio Kvintilijan krajem I. stoljeća.⁹⁰ Istaknuti kršćanski propovjednici (Laktancije, Tertulijan, Cecilije Ciprijan, Ambrozije, Bazilije, Jeronim, Augustin i Prudencije Klement) naučili su od grčkih i rimskih učitelja govorništva pravila o lijepome ili izražajnom čitanju, a Sveti Benedikt je uglavnom preuzeo njihova znanja i iskustva o čitanju i propovijedanju. Na temelju toga bi se moglo zaključiti da su hrvatski benediktinci, koji su u XIII. stoljeću imali stotinjak samostana (“škola službe Gospodnje” prema nazivu Sv. Benedikta), nastavili kontinuitet antičkoga govorništva koje podrazumijeva i izvrsno čitanje.⁹¹ Čitajući glagoljčni prijepis *Regule Svetog Benedikta*, tkonski su benediktinci širili glagoljicu, kako to zaključuje Damjanović:

Svojim višestoljetnim djelovanjem hrvatski su nam glagoljaši namrli mnogo tekstova, raznolikih po svome sadržaju i po svojoj funkcionalnoj usmjerenosti. Nisu nam, međutim, poznate nikakve gramatike, nikakvi rječnici, čak ne znamo ni za jedan tekst koji bi se bavio kakvim jezičnim ili, šire, filološkim problemom. Izravne misli o jeziku i stav o potrebi uređenja jezika glagoljične knjige nalazimo tek kod biskupa Šimuna Kožičića Benje u njegovu pismu trogirskom biskupu Tomasu Nigru...⁹²

XIII.

Zamjetan je kontinuitet sličnog odnosa prema školi, učenju i učivu od najistaknutijih grčkih učitelja te Filozofa Ćirila pa do Damjanovićevih znanstvenih prinosa. Premda je suzdržljiv, samozatajan i štedljiv na riječima, jasno i razložno sugerira – osobito kada obrazlaže svrhu današnjeg učenja staroslavenskoga ili općeslavenskoga književnog jezika – da bi svaki naobraženi Hrvat trebao barem upoznati staroslavenske spise te steći osnovne spoznaje

⁸⁹ Usp. Pandžić, 2007, str. 53–65.

⁹⁰ Usp. Marko Fabije Kvintilijan, *Obrazovanje govornika*, Sarajevo, 1984, str. 98–99.

⁹¹ Osobito su mladi benediktinci bili motivirani za ulogu tjednoga čitača jer su uz stjecanje čitačkog ugleda dobivali nagradu u jelu, pravo na dodatno vino te oprost od pojedinih postova, što nije bilo nevažno u isposničkom životu mladih ljudi.

⁹² Damjanović, n. d., str. 206.

o ćirilometodskom naslijeđu u hrvatskome srednjem vijeku, tj. o hrvatskome glagoljaštvu, “pismohrani u kamenu”, “glagoljici na oltaru”, “glagoljici izvan liturgije”, “glagoljašima u Gutenbergovoj galaksiji” te hrvatskoj ćirilici i latinici. Dok govori o učenju i učivu iz općeslavenskoga književnog jezika, istodobno promišlja i promiče učenje hrvatskoga standardnog jezika, osobito razumijevanje starije hrvatske književnosti.

Njegovo određenje svrhe učenja jezika istodobno je u skladu s modernim koncepcijama i iskonskim načelima učenja jezika. Nema ideologizacija u njegovim tekstovima, ali ima u izobilju svojevrstnih odgojnih poticaja i rodoljublja. Učiteljsko ili profesorsko zanimanje nerijetko s ponosom uzvišuje na pijedestal najvažnijih zanimanja, a svenazočno podupire promidžbu škole, slavi istinski odgoj, pažljivo usustavljuje učenje i iznijansirano raščlanjuje učivo. Objašnjavajući svrhu učenja općeslavenskoga književnog jezika i hrvatskih glagoljaških tekstova, razgovijetno i odlučno promiče životne poruke starih i mudrih učitelja. Njegove bi se misli o školi, odgoju, učenju i učivu u kontekstu učenja općeslavenskoga jezika mogle uvjetno sažeti u jednostavnu poruku da će onaj koji uči općeslavenski književni jezik vjerojatno bolje naučiti i hrvatski standardni jezik.

Poticajnim objašnjenjima i jasnim primjerima jezgrovito predstavlja svoja razmišljanja o školi, odgoju, obrazovanju, učenju i učivu. Raspolaze izobiljem prikladnih dokaza za razgovijetno potkrjepljivanje vlastitih tvrdnji i zaključaka. Načine izlaganja, raščlambe i tumačenja usklađuje s uzornom brigom za motivaciju studenata i ostalih čitatelja koji misle da im je općeslavenski jezik dalek i nepotreban u životu. Promičući pismenost, odgoj i obrazovanje izdvaja činjenice o njihovoj sudbonosnoj ulozi u hrvatskoj povijesti te zagovara i podupire ovodobnu “pismenost” da bi današnji Hrvati i “svi ljudi dobre volje” živjeli bolje.

Na samome kraju moglo bi se ponoviti da profesor i akademik Stjepan Damjanović nastoji, među ostalim, upoznati čitatelje svojih radova, osobito studente, s iznimnom važnošću škole, učenja i učiva u životu svakog pojedinca i svake ljudske zajednice.

IZVORI

- Brezak-Stamać, D. (1995) Filolog i kulturolog, "Forum", 9/20, str. 910–913.
- Briquel-Chatonnet, F. (2001) La révolution alphabétique, "Dossiers d'Archéologie", 269, str. 40.
- Damjanović, S. (1984) *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
- Damjanović, S. (1988), *Opširnost bez površnosti: podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića*, Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Globus i Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb (Novo izdanje, 2006, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb).
- Damjanović, S. (1991) *Jedanaest stoljeća nezaborava*, Izdavački centar Revija i Međunarodni slavistički centar Republike Hrvatske, Osijek – Zagreb.
- Damjanović, S. (1993) *Glasovi i oblici općeslavenskoga književnog jezika*, J. Filipović, Zagreb.
- Damjanović, S. (1995) *Jazik otačaski*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Damjanović, S. (1995) *Staroslavenski glasovi i oblici*, Sveučilišna tiskara, Zagreb; *Staroslavenski glasovi i oblici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000; *Staroslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2003.
- Damjanović, S. (2000) *Filološki razgovori*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Damjanović, S. (2000) *Jagićevi udžbenici*, u: *Umijeće interpretacije: zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša* (prir. Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć), Matica hrvatska, Zagreb, str. 175–181.
- Damjanović, S. (2002) *Slovo iskona (Staroslavenska/starohrvatska čitanka)*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Damjanović, S. (2006) *Slavonske teme*, Pergamena, Zagreb.
- Damjanović, S. (2007) Tri najstarije tiskane hrvatske početnice, "Hrvatski", 2, Zagreb, str. 9–23.
- Damjanović, S. (2008) *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Glagoljska i ćiriljska Tabla za dicu* (1986) (dodatak pretisku i pogovor Stjepan Damjanović), Međunarodni slavistički centar, Sveučilišna naklada Liber i Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb.
- Hercigonja, E. (1975) *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti*, Liber – Mladost, Zagreb.
- Manguel, A. (2001) *Povijest čitanja*, Zagreb.
- Marko Fabije Kvintilijan (1984) *Obrazovanje govornika*, Sarajevo.
- Mihaljević, M. (2006) Stjepan Damjanović, Slovo iskona: Staroslavenska/starohrvatska čitanka, Zagreb, "Slovo", 54–55, str. 257–261.
- Pandžić, V. (1986) *Uz pretisak prve hrvatske početnice*, Naša knjiga, Zagreb, 4, str. 25–26.
- Pandžić, V. (2007) *Sitni prilozi za povijest učenja i poučavanja govornišтва*, Redak, Split.

SUMMARY

SCHOOL, STUDYING AND LEARNING MATERIALS IN DAMJANOVIĆ'S SCIENTIFIC CONTRIBUTIONS

Vlado Pandžić

In this survey paper the attention is focused on academician Stjepan Damjanović's scientific papers in which he indirectly or even directly deals with school, education, upbringing, studying, learning materials (educational texts, linguomethodical models), reading-books and other textbooks. He systematically promotes the purpose of learning Old Slavic or All Slavic standard language, especially of the Croatian Old Slavic. In accordance with that, every educated Croat should become at least partially familiar with the most important Old Slavic texts and get some basic insights regarding the legacy of Saints Cyril and Methodius in the Croatian Middle Ages, that is on Croatian Glagolism, "archives in stone", "Glagolitic script at the altar", "Glagolitic script outside the liturgy", "Glagolitic priests in the Gutenberg Galaxy" and Croatian Cyrillic and Latin alphabet. Contemporary Croatian language teaching will benefit from historical experiences in learning Old Slavic, Croatian Old Slavic and Croatian language.

Key words: Stjepan Damjanović, school, upbringing, education, learning, textbooks

Primljeno 28. veljače 2012.